

את החוקרים, את האמנים ואת המשוררים, את היחידים היוצרים? שמה ייעשה הכל ביונס' בלבד כדוגמת אמריקה?" (ע' 167).

האמביואלנטיות שבה ניתן להתייחס היום אל הגותו של בורקהארט מועלית היטב בקטע זה. שיש כאן ראייה חדה, אפשר אפיי לו נבואית, על כך אין לחלוק. שראה בורק הארט הרבה ממה שלא חזו האופטימיסטים הנאיביים של המאה ה"ט, גם על כך לא יחלוק איש כמדומה; ושברגעי ייאוש מן ה"גלייכשאלטונג" של התרבות החמרית בהברת-השפע ניתן למצוא נחמת-מעט אצל בורקהארט — על כך תעיד חזרתו של בורקהארט לאופנה האינטלקטואלית. אפייני הוא הדבר שמה שחוזר להיות היום מקובל משל בורקהארט אינן יצירותיו על הרנסאנס האיטלקי או על דורו של קונסטיטיוט הגדול — חיבורים מקיפים ושיטי תיים, אם גם לא תמיד בעלי דיסציפלינה בקרתית — אלא דווקא הרצאותיו הקטורות, עות, הדגות באופן כללי באספקטים השונים של ההיסטוריה ואשר מהם משתמעת פסיו מיותו השמרנית — אם לא הריאקציונית — של אריסטוקרטיה הרוח הבאולאי לגבי העולם שלאחר 1789.

כי אם העולם של ימיו מדאיג כל-כך את בורקהארט, ברי זה מחמת שנראה לו כי הנכס היקר ביותר של ההיסטוריה האנושית, התרבות האירופית, עומד בפני סכנת חדר לון, בחינת הסכנה שאיימה על תרבות רומי עם פלישת הברברים, אלא שהברברים הם הפעם — אם לנקוט את לשונו של טינבני — ה"פרולטריון הפנימי", לא ה"חיצוני". בורקהארט מכיר בכך שכל נטיונותיה של הריסטורציה שלאחר 1815 למחוק את רישור מה של המהפכה הצרפתית הם נטיונות-שווא, שכן מצטמצמים הם בתחום הפוליטי, ואילו הפוסטולאט האמיתי של המהפכה הוא בכך שהיא הכניסה מימד חדש לעולם התרבות — מימד השוויון שאינו ניתן לרידור קציה על המישור הפוליטי בלבד אלא סופו שהוא חודר לכל התחומים (ע' 159).

דומיננטיות זו של התחום התרבותי בפירור שה של ההיסטוריה היא, כמובן, אבן-הפינה

הביניים יותר ממחשבתו של דאנטי, שכולה טבועה בחותמה של הסכולאסטיקה אך הגותה חותרת אל חופים חדשים.

מתרגמו של הספר לעברית, ח. מרחביה, הסיף לו מבוא מקיף על דאנטי האישי ועל חיבורו. הלמדנות והבקיאות המופלגת שהושקעו בכתיבתו של מבוא זה יעזרו ללא ספק לקורא העברי, שאולי אינו מצוי בסבכי המדיניות וההגות של מוצאי ימי-הביניים, למצוא את דרכו בשביליו הנפתלים של חיבור זה, ויאפשרו לו לקשר את דאנטי בעל "המונרכיה" אל מחברה (הידוע מעט יותר) של "הקומדיה האלוהית".

עיוני בורקהארט

אם סבור עדיין מישוהו כי המאה ה"ט היתה מאה לאופטימיות, אמונה באוטומאטיות הקידמה ובהגשמת תכליותיה של הציביליזציה האירופית, מוטב לו שיטריח עצמו אצל בורקהארט. עד-מהרה יווכח לדעת עד כמה מוטעית הכללה זו ועד כמה מלאת ייאוש ופסימיות היא הגותו של הוגה זה, שקשה לסווגו בקטיגוריות המקובלות של ההגות ההיסטורית: לפי עדותו-הוא אין הוא פילוסוף של ההיסטוריה, ולפי קניי המידה של ההיסטוריה הבקרתית, זו שיצאה מבית-מדרשו של ראנקה, אין הוא אולי היסטוריון כלל.

כך כותב בורקהארט בשלהי מרס 1873: "היצירה הרוחנית בתחומי האמנות והמדע צריכה לטרוח הרבה, כדי שלא תידלדל עד לדרגת ענף גרידא של צבירת הממון בכר-כים, כדי שלא תהא תלויה בפרסומת ובפומ"בי, וכדי שלא תסתחף במהומה הכללית. היא תהיה זקוקה למידה רבה של התאמצות ושל סיגוף, כדי שעשייתה תוסיף להיות עצמאית — זו מסקנתו בשעה שאנו משווים נגד עינינו את יחסי היצירה באמנות ובמדע אל העתונות והאמית, אל התחבורה הקוסמופוליטית ואל התערובות העולמיות. ועל כל אלה יש להוסיף עוד את גסיסתו של הפאטריוטיזם המקומי על מעלותיו וחסרונותיו והתמעטותו הגדולה אפילו של היסוד הלאומי... מי יעמיד לנו מכאן ואילך

קורת. גם אם נכון הוא כי התביעה הטוטא-לית של הרדיקלים התמים של המאה הי"ט מן המדינה ליטול בידה את הכל ולתקן עולם במלכות-שדי טומני בחובה סכנות טוטאליטריות חמורות, הרי מסקנתו של בורק-הארט כי "זירת פעולתו של המוסר היא מחוצה לתחום המדינה" (ע' 31) אינה נובעת הכרחית מן הפתיחה (העשויה להיות נכונה כשלעצמה) ש"הגשמת המוסרי עלי-אדמות תתנפץ אף-אלפי פעמים אל חוסר-ההתאמה הפנימי של טבע האדם". כיון שנתאיש בורק-הארט מן החזון הנאיבי שניתן להגשים הכל, הריהו מתיחס בחשדנות חמורה אל כל נסיון להגשים אפילו מעט-שבמעט. יש לומר שבעלי הלך-רוח דומה בדרונגו (האיק, פופר ואחרים) למדו מקיצוניות זו ונמנעו ממנה: אפילו פופר מכיר ב"תיכונן לשיעורים".

כבן המאה הי"ט, עיור בורקהארט עד-להפך תיע מראות את משמעויותיה של המהפכה התעשייתית: היא נתפסת על-ידו רק כגורם הממריץ את רדיפת הממון ואת הוולגרי-זציה של התרבות (ע' 168). אך שבמהפכה התעשייתית טמון, מצד אחד, עוול סוציאלי מחפיר, ומצד שני — מנוף עצום לשיחרור, היכול ליצור לראשונה בהיסטוריה האנושית את התנאים החמריים לשיחרורו של רוב המין האנושי מן ההתנאה של חיייהם הרוחניים על-ידי התנאים הכלכליים — על עובדה דיאלקטית זו אין בורקהארט עומד כלל, ותחום הכלכלה אינו מופיע כלל בזיקות-הגומלים ההיסטוריות המעצבות את תחומם של חיי-אנוש.

כאן טמונה האמביאלנטיות העמוקה שבה גותו של בורקהארט: מצד אחד הריהו מי-טיב להכיר, אולי יותר מרוב בני-דורו, את הסכנות האורבות לתרבות המערב; מצד שני נראה שהוא עיור לכמה מן הכוחות היסור-דיים המעצבים את אפיו הקונקרטי של העולם שבו מתרחשים אירועים אלה. אם נכונה המימרה שההיסטוריה האנושית היא קרחון, הרי שבורקהארט בוודאי לא חש בקיומן של ארבע-ההמישיות המשוקעות והנעלמות מן העין.

בהגותו של בורקהארט. אמנם מכיר בורק-הארט בשלש עצמות היסטוריות — הדת, המדינה והתרבות, ובספר זה תופסים העיור-נים בזיקות-הגומלים שביניהן מקום נכבד. אך באורה מהותי רואה בורקהארט עדיפות אימננטית לתחום התרבות, ועדיפות זו מתבטאת גם בעצם הצגת תחומיהן של שלש העצמות. אם הדת היא ביטוי הצורך המטא-פיזי הנצחי של האדם (ע' 33), ואילו המדינה היא ביטוי הצורך בארגון דפוסי החיים האנושיים (ע' 23), הרי התרבות היא "סך-הכל של אותן התפתחויות-רוח, המתארעות ספונטאנית, ואינן תובעות לעצמן תוקף אוניברסלי או מחייב" (ע' 47).

בשעה שהדת והמדינה מותנות על-ידי צרכים, הרי התרבות, בספונטאניותה, היא מימושה של החירות, ורק בה עשויה החירות לבוא לידי ביטוי. מצד שני, מן העובדה שבורקהארט קובע כאחד מסימני-ההפך של התרבות את ההנחה שאין היא תובעת לעצמה תוקף אוניברסלי ומחייב, משתמעות שתי מסקנות מרחיקות לכת: ראשית, שהתרבות לעולם היא עניינם של אנשי-המעלה, אין היא יכולה להיות אוניברסלית, וכל נסיון להגיע לאור-גיברסליזציה של הערכים התרבותיים פירושו ההכרחי הוא וולגריזציה שאין מנוס ממנה; שנית, שאי-אפשר להיזקק לכוח המדיני לשם מימושה של התרבות. הריאקציה נגד הלך-הרוח ההגליאני מכאן, והחוליה המתקשרת אל ניצח מכהן, גלויות לעין.

כל השאר הוא בבחינת אידך זיל גמור. ככל שבקרתו של בורקהארט על מידת הריכוזיות של מדינת-השוויון הביורוקרטית החדשה עשויה להתקבל כיום גם על דעתם של מי שאינם מסכמים להנחותיו הפוליטיות, הרי שהפסילה המוחלטת שהוא פוסל כל תביעה רדיקלית, מהיותה נסמכת על המדינה, אינה עשויה לעמוד היום במבחן הב-

* יעקב בורקהארט: עיונים בדברי ימי עור-לם; תירגם: ה. איזק והוסיף מבוא: יעקב טלמון; מוסד ביאליק, ירושלים, 1962; 222 עמ'.

הקדמתו המונוגראפית של פרופ' טלמון למי הדורה העברית מבליטה בחריף כמה מן הסוגיות האמביבלנטייות ביותר בהגותו של בורקהארט.

הפוליטיקה כמקצוע

הרצאה זו שנשא מאקס ובר זמן קצר לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה הפכה להיות אחת מיצירותיו שעשו להן מהלכים גם מחוץ לחוגים שהסוציולוגיה אומנותם. לגבי קורא המעוניין להכיר היפרות ראשונה את עולם המושגים שבעורתם פועל ובר, חיבור קצר זה הוא הקדמה מתאימה.

בחיבור זה חוזר ובר על מסקנתו, שפוחחה בעבודותיו השיטתיות יותר, לגבי מהותה של המדינה. הגדרת המדינה היא, לפי ובר, מונופול לשימוש לגיטימי בכוח (ע' 9). הקושי המהותי בהגדרה זו הוא שאפילו בקורת שטחית תצביע על כך שהמדינה אינה פועלת תוך כדי הפעלה מתמדת של כוח אלא בצלו של האיום והשתמש בכוח. כלומר, יש להוסיף ולדייק ולומר שהמדינה עיקרה מונופול על האפשרות להשתמש בכוח באורח לגיטימי, וברור מיד שפאן חן שינוי יסודי בכיוונה של ההגדרה. שוב אין להגדרה מעמידה את המדינה על הכוח אלא על התייחסותה של האוכלוסייה אל אפשרות השימוש בכוח. לשון אחרת: המדינה מופקעת מתחומו של הכוח ומוחזרת לתחום התודעה, ממנה רצה ובר לחלצה.

אבל אף שהגדרתו זאת הבסיסית של ובר נתונה לבקורת, פוריה במיוחד בחיבור זה הבחנתו של המחבר בין שלש צורות יסוד של מתן לגיטימציה לשלטון: המסורתית, הכאריזמטית הזאת שלו "מתת-החסד", לפי תרגומו של שמואלי, ביטוי שאינו ממצה את הענין אלא שיקשה למצוא טוב ממנו), וזו הקרויה בפי ובר "חוקית-ראציונלית". במקביל לתפיסתו הכללית של ובר, לפיה צועד העולם לקראת "דמיסטיפיקציה", חילוך ניות וראציונליזציה של תחומי החיים השונים, הרי הצורה השלישית, שביטוייה הטהור ביותר הוא הביורוקרטיזציה של החיים הפוליטיים, נעשית אפיינית לתרבות-המערב בת זמננו.

מעבר לקביעות עקרוניות אלו, מוקדש עיקרו של החיבור לתיאור היוצרותו של מגן-גון-המדינה המודרני, שבמסגרתה מתהווה והפונקציה של האדם החי למען הפוליטיקה וממנה כאחד. חשוב לזכור כי ובר מראה שהן הפקידות המקצועית והן הפוליטיקאי הוותיק ולידתם באותה סיטואציה היסטורית, ובדברו על פוליטיקה כמקצוע מתכוון ובר לשני סוגי הפעילות כאחד. הצמדתם של שני המקצועות לאותה קטיגוריה היסטורית סוציולוגית גובעת כנראה מן העובדה שכך היה הדבר במציאות הפוליטית בגרמניה: עתים מתקבל הרושם שוובר העלה כאן לדרגת "אידיאל-טיפוס" אותו טיפוס של מציאות היסטורית שהיה מוכר לו והשתאים לקריטריון הכללי של ההיסטוריוסופיה שלו. מבחינה זו בולט גם חוסר האיוון בין הערוך תיו החודרות והמעניינות של ובר לגבי היוצרות מנגנון "בוסיסטי" במפלגות הפר ליטיות בארצות האנגלו-סקסיות, ובייחוד באמריקה. לבין הערותיו על צמיחת הפולי-מנטריזם הבריטי, המעידות על חדירה עמוקה פחות למהות פוליטית זו.

עובדה זו היו לה גם מסקנות פוליטיות לגבי עמדתו של ובר עצמו לשאלות-השעה. שכן חיבורו זה של ובר, אף שעניינו הוא מדעי, הרי מקורו בהרצאות שהשמיע לפני צעירים גרמנים המתעתדים לקריירה פוליטית. במציאות של 1919 במינכן (4) יש בו משום נקיטת עמדה פוליטית ברורה, אם גם מוסווית היטב, בייחוד בקטע הסיום. ובר מטיף לשומעיו שלא להיגרר אחרי סיסמות שובות-לב ותכניות חובקות-זרועות-עולם. ובר צודק כמובן באמרן כי חמימות-מוחים עשויה להביא שאוהא בפוליטיקה, שכן "המציאות הסופית של עשייה פוליטית אינה תואמת את כוונתה הראשונה, ולעתים אפילו סותרתה". הטראגי הוא שמימרתו זו של ובר נכונה גם לגבי עצתו הפוליטית, שהיא עצמה בחינת מעשה פוליטי. אם היתה כוונתו של ובר למנוע את הצעירים שומעי הרצאותיו מלהיגרר אחרי תכניות-גאולה סרפיות לפי דוגמת "ספרטקוס" ורפובליקת-המועצות הבאווארית, הרי שימשה אזהרתו